

În această teză de doctorat intitulată „**Istoricul comunităților cehe din România (așezare, evoluție etno-demografică, socio-economică și cultural-confesională)**”, am încercat să reconstitui un „curriculum vitae” parcurs de comunitățile cehe din Banatul de sud într-o perioadă de aproape două sute de ani, mai exact din deceniul al treilea al secolului al XIX-lea și până în zilele noastre.

Cehii, numiți în limbajul popular din Banat „pemi”, au fost printre ultimele populații colonizate în Banat de Imperiul Habsburgic, înființând nouă așezări compacte cehe: Gîrnic, Bigăr, Ravensca, Șumița, Eibenthal, Sf. Elena, Elisabethfeld, Poneasca și Ogradena Nouă, din care ultimele trei s-au desființat în diferite perioade de timp, civilizația cehilor bănățeni menținându-se în primele șase sate.

Lucrarea este structurată în nouă capitole, fiecare capitol cuprinzând la final numeroase imagini și anexe. Capitolele sunt:

Capitolul I. Problematika minorității cehe din România;

Capitolul II. Incursiune în istoria relațiilor româno-cehe de-a lungul veacurilor;

Capitolul III. Etapele colonizării cehilor în Banat;

Capitolul IV. Aspecte politico-sociale în comunitățile cehe din Banat;

Capitolul V. Aspecte economico-sociale;

Capitolul VI. Aspecte ale vieții spirituale (biserica și școala);

Capitolul VII. Aspecte identitare (cultural – artistice);

Capitolul VIII. Destine în tranziție;

Capitolul IX. Oameni de seamă ai comunității;

Lucrarea se încheie cu câteva pagini de concluzii și bibliografie.

În primul capitol am încercat să surprind stadiul actual al cercetărilor privind problematika cehilor bănățeni. În comparație cu șvabii (așezați în aceeași perioadă, cu care deseori au și fost confundați), despre care s-au realizat studii și cercetări amănunțite, trecutul cehilor a fost foarte puțin relevat. În istoriografia românească ei sunt amintiți succint în diferite lucrări generale despre istoria Banatului; unii cercetători au urmărit să determine cât mai precis momentele și etapele colonizării cehilor în Banat, alții au abordat unele probleme de lingvistică, folclor și

etnografie, fără să se menționeze aproape nimic despre istoria lor politică și creația materială a acestora.

În istoriografia cehă și cehoslovacă întâlnim două categorii principale de lucrări referitoare la această problemă: lucrări dedicate diasporei cehe din fosta Iugoslavie, din Ungaria, Bulgaria, S.U.A., America de Sud etc., în care sunt amintiți și cehii din România și lucrări care tratează doar problematica cehilor bănățeni, unele aspecte economice, lingvistice, folclorice, etnografice, omițându-se evoluția lor politică cât și integrarea istoriei lor locale în istoria noii lor patrii, România. Este interesant de semnalat faptul că studiile istoricilor cehi nu fac nicio referire la lucrările istoricilor români, pe când aceștia din urmă apelează, dar foarte redus la cercetările istoricilor cehi. Credem că principala cauză a acestei „necolaborări” se datorează deosebirilor lingvistice: limba cehă a fost mai puțin accesibilă istoricilor români, la fel cum și specialiștii cehi au cunoscut în mai mică măsură limba română.

Pentru realizarea acestei teze de doctorat am procurat aproape tot ce s-a scris în ambele istoriografii despre trecutul cehilor din Banat. De asemenea am folosit arhivele parohiilor și bisericilor cehe, ale școlilor și primăriilor, am comparat informațiile scrise cu situația reală de pe teren, cercetând cimitirele, bisericile, școlile, obiectivele economice, etc. Informații foarte valoroase am putut obține din arhivele personale ale familiilor cehe, arhive care cuprind zeci și chiar sute de acte și documente în limbile germană, maghiară, cehă, română (și chiar bulgară și sârbă), dar și sute de fotografii de epocă, surprinzând scene de familie (botezuri, nunți , inmormântări), aspecte agro-pastorale, economice, militare, etc. Coroborând toate aceste surse și izvoare am încercat astfel să reconstitui evoluția comunităților cehe din România, de la întemeierea lor și până în zilele noastre.

Capitolul al II-lea este o „Incursiune în istoria relațiilor româno-cehe de-a lungul veacurilor”, relații care n-au început în deceniul trei al secolului al XIX-lea ci încă în secolul al XIII-lea. În perioada medievală majoritatea contactelor dintre spațiul ceh și Țările Române au fost prilejuate de stăvilirea ofensivei otomane în Peninsula Balcanică, adică de „cruciada târzie”, dar și de răspândirea husitismului în spațiul românesc.

În epoca modernă, cu ocazia unor evenimente de importanță europeană precum revoluția pașoptistă, realizarea dualismului austro-ungar și „problema orientală”, s-au stabilit

contacte între fruntașii politici ai celor două popoare precum: Karel Havlíček Borovský, František Schuscha, Ladislav Rieger din partea cehă și George Barițiu, Aurel Mureșeanu și C.A.Rosetti din partea română. Tot în această perioadă în spațiul românesc s-au stabilit temporar sau definitiv diferiți oameni de cultură cehi: pictori, arhitecți, medici, etc., care și-au adus o importantă contribuție la progresul comunităților lor și nu numai. Între aceștia se remarcă familia Vorel, originară de lângă Praga, stabilită la Târgul Pietrei (Piatra Neamț), socotită întemeietoarea farmaciei verzi din România și a cărei întreprindere farmaceutică există și azi la Piatra Neamț, sub numele de „Planta Vorel”.

În perioada contemporană destinele celor două popoare s-au împletit cu diverse ocazii și evenimente majore. Astfel, la finele primului război mondial, cehii și-au format statul național, iar românii și-au desăvârșit formarea statului național prin unirea Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei și a Banatului cu România; în perioada interbelică, Cehoslovacia și România, devenite vecine, au reprezentat un model de colaborare atât în cadrul Micii Înțelegeri cât și în alte organizații internaționale, iar la sfârșitul acestei perioade, ambele state au căzut victime ale jocurilor politice ale marilor puteri, fiind nevoite să cunoască ororile celei de-a doua conflagrații mondiale. După război, ambele state devenite „socialiste”, au intrat în zona de influență sovietică, fiind incluse în C.A.E.R. (1949) și în Organizația Tratatului de la Varșovia (1955), s-au reluat relațiile diplomatice oficiale, au avut loc vizite de partid și de stat între liderii de la București și Praga. Relațiile culturale au avut și ele un rol foarte important în apropierea dintre cele două popoare: s-au înființat asociații și societăți de prietenie, s-au tradus în limba cehă lucrări ale clasicilor români Mihai Eminescu, Ioan Slavici, I.L.Caragiale, Mihail Sadoveanu și alții, iar în limba română, s-au tradus lucrări ale clasicilor cehi: Božena Němcová, Jaroslav Hašek, Karel Čapek etc., s-au organizat vernisaje și expoziții, iar unii istorici români precum Nicolae Iorga , Traian Ionescu-Nișcov și Mihail P. Dan au susținut conferințe științifice sau au efectuat specializări de slavistică la Praga și Brno.

În perioada post-comunistă ambele state au urmat un curs asemănător: au implementat reforme pentru democratizarea societății, pentru restructurarea și eficientizarea economiei, au fost admise în organismele europene și euroatlantice (în N.A.T.O.: Cehia în 1999, România în 2004; în U.E.: Cehia în 2004, România în 2007). S-au efectuat vizite oficiale la cele mai înalte

nivele (președinți și premieri) s-au încheiat numeroase tratate și acorduri economice, politice, culturale, etc., actualmente, colaborarea româno-cehă fiind într-o continuă ascendență.

În capitolul al III-lea intitulat „Etapile colonizării cehilor în Banat” am prezentat succint cadrul natural și istoric al Clisurii (Defileul Dunării) de la Baziaș până la Drobeta Tr. Severin, deoarece această unitate geografică a devenit noua vatră a majorității cehilor colonizați în Banat și a influențat considerabil evoluția lor viitoare.

În continuare am urmărit să integrez colonizarea cehilor în politica mai amplă de colonizare a Banatului începută de austrieci după pacea de la Passarowitz (1718), care a cuprins colonizarea unor populații precum germani, francezi, italieni, spanioli, slovaci, bulgari, sârbi (încă anterior anului 1718)etc., printre ultimii așezați fiind și cehii. Cauzele care au determinat colonizarea cehilor în Banat și în special în Clisura Dunării, au fost de natură economică, militară și demografică.

În general se consideră că cehii au fost colonizați în trei valuri sau etape principale:

- Primul val, numărând cam 400-500 persoane s-a desfășurat între anii 1823-1825, din inițiativa unui antreprenor din Oravița numit Iosif Magyarly și a dus la înființarea a 2 localități, Elisabethfeld și Sf. Elena, aflate la circa 12 km de Moldova Nouă;

- Al doilea val s-a desfășurat între anii 1826-1828 (simultan cu așezarea unor germani proveniți tot din Boemia), sub coordonarea autorităților militare grănicerești și a cuprins circa 2000 de cehi, care au întemeiat pe Clisura Dunării așezările: Weizenried (azi Gîrnice), Schnellersruhe (azi Bigăr com. Berzasca), Ravensca (com. Șopotul Nou), Șumița (com. Lăpușnicel), Schontal (Poneasca, com. Bozovici), toate în județul Caraș-Severin, cât și Eibenthal (com. Dubova) și Frauenwiese (Poiana Muierii), lângă Orșova în județul Mehedinți;

- Al treilea val de coloniști cehi a fost așezat în zona de câmpie a Banatului, prin anul 1863, în localități înființate de români încă în secolul al XIII-lea și anume: la Clopodia în județul Timiș s-au stabilit circa 200 de cehi, iar la Peregul Mare în județul Arad, circa 250 de cehi. Conviețuind cu celelalte etnii din aceste localități, treptat cehii au fost asimilați, astăzi menținându-se doar 5-6 familii „pur” cehe.

De asemenea timp de aproape 100 de ani de la primele colonizări, s-au produs colonizări secundare și terțiare, prin care numeroase familii de cehi și-au părăsit așezările orginare,

stabilindu-se în diferite localități din Banat, precum Timișoara, Caransebeș, Reșița, Lugoj, Moldova Nouă, Orșova, Scăiuș, Mercina, Berzasca, Liubcova și altele, dar și în Serbia, Bulgaria, Argentina și S.U.A.

În capitolul al IV-lea intitulat „Aspecte politico sociale în comunitățile cehe din Banat”, am subliniat rolul celor două regimente grănicerești în care au fost cuprinși cehii bănățeni: Regimentul nr. 14 sârbo-bănățean de la Biserica Albă și Regimentul nr. 13 româno-bănățean cu sediul la Caransebeș, în organizarea întregii vieți economice, sociale, bisericești, școlare, etc., din comunitățile acestora, rol care s-a menținut până în anul 1872, când granița bănățeană a fost demilitarizată, iar populația, inclusiv cehii, a fost cuprinsă în organizările civile austriece, apoi austro-ungare (comitatele), și apoi românești (plăși, regiuni, raioane și în fine, județe). Până în anul 1950, localitățile cehe au avut primari proprii, iar după acest an, doar satul Gîrnic s-a menținut ca centru de comună, celelalte sate cehe intrând în componența unor comune românești.

Cele șapte sate cehe de pe Clisura Dunării au cunoscut ororile primului război mondial, aducându-și și ele tributul lor de sânge. Astfel, din totalul de 124 000 de bărbați din Banat, mobilizați în armata austro-ungară, din care circa 20 000 au murit, satele cehe au înregistrat 52-55 de morți din cei aproape 150 de bărbați mobilizați.

În a doua conflagrație mondială, circa 200 de bărbați cehi au fost mobilizați în armata română, la sfârșitul războiului revenind la căminele lor 140, ceilalți căzând în luptele din campania din est și campania din vest.

La începutul perioadei comuniste comunitățile cehe din Banatul de Sud au suferit un puternic declin demografic, datorită reemigrării în Cehia (de fapt Cehoslovacia). Guvernul de la Praga, vrând să repopuleze regiunea Sudetă, „curățată” de germani și evrei, a încheiat cu guvernul României, dar și cu alte state, un protocol de reemigrare. În baza acestuia, între anii 1947-1949, au fost expediate din România către Cehoslovacia, pe calea ferată, 31 de transporturi, cehii din Banatul de sud (circa 2200 persoane), plecând cu transporturile 5, 9, 12. Harnici și gospodari, cehii bănățeni s-au integrat treptat în societatea cehoslovacă aflată în plină reconstrucție după război și cu timpul ei și-au făcut o situație materială bună.

„Liniștea” comunităților cehe, dar și a altor etnii de la frontiera cu Iugoslavia, a fost bulversată din nou la începutul deceniului șase al secolului al XX-lea de ceea ce istoricii au numit „fenomenul Bărăgan”. În perioada 1951-1955, liderii comuniști ai României au deportat în Bărăgan, din Banat și Oltenia, circa 40 000 de persoane. Din comunitățile cehe de la Gîrnic, Sfânta Elena, Liubcova, Berzasca și Eibenthal au fost ridicate și deportate circa 70 de persoane. Îndurând lipsuri, privațiuni și umilințe permanente, ei au supraviețuit deportării și în primăvara anului 1956, au revenit în satele lor, lăsând în cimitirele din Bărăgan și Comănești, doar 4 decedați.

În capitolul al V-lea am abordat „Aspectele economico-sociale”, începând cu primele slujbe pentru care au și fost colonizați cehii, adică paza graniței cu Imperiul Otoman și exploatarea pădurilor seculare de pe Clisura Dunării; agricultura a fost principala sursă de existență a majorității cehilor timp de aproape 100 de ani, până la deschiderea minelor, fiind secondată de meșteșuguri, ramură în care, cu timpul s-au constituit în fiecare sat adevărate „dinastii” de: fierari, tâmplari, morari, rotari, brentari, etc. Deschiderea minelor de cărbune, azbest și cupru la Eibenthal, Bigăr, Anina și Moldova Nouă, unde s-au angajat mulți cehi, a îmbunătățit considerabil situația materială a minerilor.

În capitolul al VI-lea intitulat „Aspecte ale vieții spirituale”, am urmărit evoluția bisericii și a învățământului în așezările cehe. Religia a jucat un rol fundamental în educația cehilor, în modelarea conștiințelor și a comportamentelor acestora. Cehii au fost și au rămas o populație foarte evlavioasă, foarte atașată și respectuoasă de tot ceea ce înseamnă religie și biserică. Religia predominantă a cehilor a fost cea romano-catolică, coordonată în Banat de Episcopia de la Timișoara, care a înființat și parohiile cehe (la Gîrnic în anul 1850, la Eibenthal în anul 1874), a adus din Cehia primii preoți (František Unzeitig la Gîrnic și Dominic Kotnauer la Eibenthal), s-a preocupat de construirea capelelor și bisericilor cehe, împreună cu regimentele grănicerești.

Învățământul s-a desfășurat în primii ani de la colonizare în casele comunale numite straj, sub îndrumarea unor învățători-țărani, ridicați dintre localnici și de abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, s-au construit primele edificii școlare distincte și au venit din Cehia, pe bază de voluntariat, primii învățători cu diplomă, care au impulsivat nu numai viața școlară ci și

întreaga viață culturală a comunității. Această „politică școlară” a continuat, cu unele mici întreruperi, până în anii '60 ai secolului al XX-lea, când a fost sistată. Mai târziu, un rol foarte important în relansarea învățământului în limba cehă, l-a avut prima promoție de învățători cehi, care a absolvit Liceul pedagogic George Coșbuc (azi Jozef Gregor Tajovský) de la Nădlac, în anul 1977. Tinerii învățători, „copii” ai satelor cehe, s-au întors înapoi la matcă și s-au implicat trup și suflet pentru afirmarea spirituală a cehilor sud-bănățeni.

În capitolul al VII-lea intitulat „Aspecte identitare (cultural- artistice)”, am abordat diferite segmente care țin de specificul etniei cehe din România și anume: limba maternă vorbită în satele cehe din Banat, denomițiile (onomastica, toponimia și hidronimia), aspecte cultural-folclorice, cât și unele aspecte ale vieții cotidiene precum alimentația, vestimentația, sărbătorile religioase și cele laice și ceremoniile familiale.

Sub aspect lingvistic s-a evidențiat faptul că graiurile cehe vorbite în Banatul de sud, sunt graiuri ale dialectelor ceh-central și ceh de sud-vest. De asemenea în vorbirea curentă a cehilor bănățeni au pătruns și unele cuvinte românești (mamaliga, kanta, cioban, gata, etc.) și nemțești (șustr, șnaider, tișler etc.). Tot în acest domeniu, caracteristic satelor cehe din Banatul de sud este delimitarea unui anumit grup de antroponime în funcție de localități.

Folclorul ceh este reprezentat prin patru componente principale: folclorul literar sau narativ, folclorul muzical și instrumental, folclorul coregrafic și folclorul artistic. Toate aceste segmente ale folclorului s-au transmis din generație în generație, prin intermediul unor povestitori, cântăreți și muzicanți locali, ai unor artiști naivi care există și astăzi în satele cehe.

Baza alimentației cehe din Banat o reprezintă alimente ca: laptele, cartofii, făina de grâu, carnea de porc și de pui, fructele și legumele.

În ceea ce privește vestimentația, specialiștii care au studiat satele cehe din Banat în deceniul șapte al secolului al XX-lea, au descoperit cu mirare că îmbrăcămintea cehilor era foarte asemănătoare cu cea purtată în Boemia la sfârșitul secolului al XIX-lea și care în Cehia se mai păstra doar în muzee. Mai ales costumul popular al femeilor uimește și astăzi prin complexitatea sa.

Sărbătorile religioase romano-catolice sunt respectate cu sfințenie în toate comunitățile cehe, dintre acestea cea mai importantă fiind Pelerinajul la Biserica de pe Stâncă de la Ciclova

Montană (de lângă Oravița), în zilele de 15 august (Adormirea Maicii Domnului) și 8 septembrie (Nașterea Maicii Domnului).

În capitolul al VIII-lea intitulat „Destine în tranziție”, am încercat să surprind transformările petrecute în societatea cehilor bănățeni după revoluția din decembrie 1989. De fapt, în cei aproape 20 de ani scurși de la prăbușirea comunismului, comunitățile cehe au fost aproape complet bulversate din punct de vedere politic, economic, social, demografic, cultural și al mentalităților. În viața acestor mici enclave au pătruns și își fac simțită prezența și influența două noi elemente: Uniunea Democratică a Slovacilor și Cehilor din România (U.D.S.C.R.) și statul ceh.

U.D.S.C.R. a luat ființă în zilele de 4-5 ianuarie 1990 în urma Congresului de la Nădlac. Inițiatorul și „port-drapelul” Uniunii a fost scriitorul Ondrej Štefanko (1949-2008) din Nădlac, cea mai importantă personalitate pe care a avut-o Uniunea până în prezent. U.D.S.C.R. este forumul tutelar al minorității cehe și slovace din România, are în frunte un președinte ales pe 4 ani și este împărțită în 4 filiale zonale autonome fiecare cu președintele ei. Majoritatea cehilor sunt cuprinși în Zona Cehă a Banatului de Sud (jud. Caraș Severin și Mehedinți), alcătuită din 14 organizații locale cu circa 1000 de membri și având sediul central la Moldova Nouă. În Parlamentul României, U.D.S.C.R. este reprezentată printr-un deputat. Uniunea desfășoară o bogată activitate socio-culturală de sprijinire financiară a comunităților cehe, pentru renovarea unor obiective precum școli, biserici, cămine culturale, pentru organizarea unor concursuri școlare și sportive, a unor festivaluri folclorice (ale copiilor și adulților), pentru tipărirea unor reviste și cărți în limba cehă.

Al doilea sprijin foarte important vine din partea statului ceh, care începând din anul 1990, în colaborare cu U.D.S.C.R. și cu autoritățile românești, s-a implicat în construirea unor noi edificii școlare, repararea căilor de acces către satele cehe, organizarea de tabere școlare gratuite în Cehia și a unor cursuri de perfecționare pentru învățătorii cehi din România. De asemenea anual statul ceh trimite în localitățile cehe din Banat profesori din Cehia.

Cu toate acestea, închiderea minelor de la Eibenthal, Cozla, Anina și Moldova Nouă și a altor obiective economice de pe Clisura Dunării, cât și lipsa de perspective favorabile, a determinat o migrație masivă, rapidă și necontrolată, către Republica Cehă, migrație care se

desfășoară în continuare. În câțiva ani satele cehe s-au depopulat de tineri, efectivele școlare au scăzut drastic (doi-trei elevi într-o clasă), astfel că viitorul comunităților cehe din Banatul de sud, pentru următorul deceniu, apare destul de incert.

În ultimul capitol, al IX-lea, intitulat „Oameni de seamă ai comunității”, am prezentat succint biografiile a cinci personalități provenind sau activând în satele cehe: două personalități militare și anume generalul František Šubert, originar din Ravensca și feldmareșalul Alois Hallada originar din Gîrnic, cât și trei personalități spirituale și anume: František Untzeitig, primul preot-paroh din Gîrnic, organizatorul vieții religioase și școlare din așezările cehe, Jindřich Schlögl - tatăl, primul învățător cu diplomă venit la Sfânta Elena în anul 1863 cât și părintele Václav Mašek, actualmente preot-paroh la Eibenthal, supranumit „episcopul cehilor” și care, în anul 2002, pentru meritele sale în slujba comunităților cehe din România, a fost decorat de către Ministerul de Externe al Republicii Cehia, cu premiul „Jan Masaryk – Gratias agit”.

A C A D E M I A   R O M Â N Ă
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚ”
CLUJ – NAPOCA

Doctorand:
Desideriu Gece

ISTORICUL COMUNITĂȚILOR CEHE DIN ROMÂNIA
(AȘEZARE, EVOLUȚIE ETNO-DEMOGRAFICĂ,
SOCIO-ECONOMICĂ ȘI CULTURAL-CONFESIONALĂ)
TEZĂ DE DOCTORAT
(REZUMAT)

Conducător științific:
Prof. Univ. Dr. Nicolae EDROIU
Membru Corespondent al Academiei Române

Cluj – Napoca

2009